

Magdalena Mikołajczak

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI

Działalność orkiestry symfonicznej w getcie łódzkim w latach 1940–1944

Abstract

The Activity of the Symphony Orchestra in Litzmannstadt Ghetto (1940–1944)

The article presents the activity of the symphony orchestra in Litzmannstadt Ghetto, existing in Łódź in the years 1940–1944. It was the first and longest-running camp of this type in Poland, with over 200,000 Jews from the Wartheland and Western Europe. There, the orchestra consisting of forty-four musicians was functioning. It employed the artists associated with Łódź Symphony Orchestra before the war, and from 1941 its musicians also performed under that name.

The aim of the article is to familiarise the audience with the history of Litzmannstadt Ghetto and, above all, to present the music that was heard by the imprisoned community. During World War II, the ghetto was the only place in Łódź where culture and art had any chance to develop. The musicians could legally conduct cultural activities while being subject to strict censorship of Judenrat. Teodor Ryder, a pianist, conductor, organiser and promoter of musical life, was the person responsible for the selection of the repertoire for the orchestra was. Starting from March 1941, the

House of Culture, located at 3 Krawiecka Street, was its official seat. The events taking place there gathered crowds – only during the first year of the activity of the orchestra, around seventy thousand listeners were present at the concerts.

Keywords

Łódź ghetto, Litzmannstadt Ghetto, symphony orchestra, Teodor Ryder, Dawid Bajgelman

Niniejszy artykuł przedstawia działalność orkiestry symfonicznej w Litzmannstadt Getto istniejącym na terenie Łodzi w latach 1940–1944. Było to pierwsze i najdłużej działające getto w Polsce, przez które łącznie przeszło ponad dwieście tysięcy Żydów z Kraju Warty i Europy Zachodniej. Pod względem liczebności większe od niego było tylko getto warszawskie.

Głównym źródłem informacji były materiały zgromadzone w zespole Przełożonych Starszeństwa Żydów należącym do zbiorów Archiwum Państwowego w Łodzi, dokumenty urzędowe żydowskiej administracji getta, dzienniki, notatki, relacje pisane przez Żydów w getcie, które zostały porzucone lub ukryte, a po wyzwoleniu odnalezione i opublikowane. Bardzo pomocne okazały się materiały i fotografie z archiwum Instytutu Yad Vashem w Jerozolimie. Wyjątkowe miejsce wśród pozyskanych materiałów zajmuje *Kronika getta łódzkiego*, prowadzona od 1 stycznia 1941 do 30 lipca 1944 roku, która jest bezcennym źródłem wiedzy o codzienności ludności stłamszonej w zamkniętej dzielnicy¹. Jej autorami byli: bibliista Abraham Szalom Kamieniecki, profesor Bernard Heilig, literat Josef Zerkowicz, dziennikarz Julian Cukier-Cerski oraz krytyk i dramaturg Oskar Singer. *Kronika* poświęca wiele miejsca działalności muzycznej, podaje dane muzyków oraz przytacza recenzje koncertów.

1 *Kronika getta łódzkiego / Litzmannstadt Getto 1941–1944*, t. 1–4, red. i oprac. J. Baranowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009.

Życie kulturalne w Łodzi od końca XIX wieku do pierwszych lat okupacji

Społeczność pochodzenia żydowskiego odegrała bardzo ważną rolę w rozwoju życia kulturalnego Łodzi. Już w XIX wieku artyści przybywali do miasta w poszukiwaniu mecenasów. Bogaci łódzcy fabrykanci fundowali stypendia, kupowali dzieła sztuki do swoich pałaców. W dużej mierze dzięki ludności żydowskiej w 1899 roku powołano do życia Łódzkie Towarzystwo Muzyczne. Instytucja ta łączyła muzyków i melomanów polskich, żydowskich, ale też niemieckich².

17 lutego 1915 roku, z inicjatywy m.in. dyrygenta i pianisty Tadeusza Mazurkiewicza, na scenie Teatru Wielkiego w Łodzi odbył się koncert symfoniczny na rzecz najuboższych muzyków. Trwała I wojna światowa, sale koncertowe świeciły pustkami, muzycy zatrudniani dotąd w teatrach czy kawiarniach pozostawali bez pracy, wielu nie miało z czego żyć. Orkiestra złożona z sześćdziesięciu muzyków – zarówno profesjonalnych, jak i amatorów – zagrała m.in. uwerturę *Coriolan* Ludwiga van Beethovena, wstęp do *Tristana i Izoldy* Richarda Wagnera i poemat *Finlandia* Jeana Sibeliusa. Koncert okazał się wielkim sukcesem, także finansowym. Zdecydowano się kontynuować tę działalność. Dwa tygodnie później, już formalnie, utworzona została Łódzka Orkiestra Symfoniczna, która wystąpiła po raz pierwszy 10 marca 1915 roku. W pierwszym sezonie w skład orkiestry wchodził Polacy, Niemcy i Żydzi. Jej protektorem został fabrykant niemieckiego pochodzenia Karol Wilhelm Scheibler jr. Repertuar był różnorodny i obejmował najwybitniejsze utwory światowej literatury muzycznej. W latach międzywojennych orkiestrą dyrygowali m.in. Emil Młynarski, Walerian Bierdiajew, Aleksandr Głazunow czy Johann Strauss III. Z jej akompaniamentem koncertowali uznani na świecie artyści, m.in. pianista Artur Rubinstein, skrzypek Bronisław Huberman czy śpiewacy Adam Didur oraz Ada Sari.

Muzycy byli stałymi bywalcami słynnej kawiarni Astoria przy ulicy Piotrkowskiej 27. Było to miejsce spotkań miejscowej bohemy. Żydowscy literaci, rzeźbiarze, instrumentalści i aktorzy toczyli w jej wnętrzach ożywione dyskusje o sztuce. Wśród nich był Dawid

2 P. Samuś, *Społeczność żydowska wielonarodowej Łodzi (do 1939 r.)*, w: *Fenomen getta łódzkiego*, red. P. Samuś, W. Puś, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006, s. 35.

Bajgelman, który w orkiestrze symfonicznej pełnił rolę dyrygenta i altowiolisty. Dyrygował też w łódzkich teatrach: Wielkim oraz Miejskim, współpracował z teatrem Scala.

Gdy wybuchła II wojna światowa, aresztowano kilkudziesięciu gości Astorii, w tym członków wspomnianego zespołu. Żydom zakazano wstępu na ulicę Piotrkowską, która istniała oficjalnie pod nazwą Adolf Hitler Strasse. Wkrótce pojawił się pomysł odseparowania Żydów od innych mieszkańców i zamknięcia ich w niewielkiej dzielnicy odciętej od miasta – getcie. Warto podkreślić, że wszystkie działania były usprawiedliwiane koniecznością ochrony „aryjskiej” społeczności przed żydowską. Wmawiano ludziom, że Żydzi są nosicielami poważnych chorób zakaźnych. W wielu przypadkach oskarżani byli także o współpracę z wrogami narodu niemieckiego. Oficjalnie getto zostało zamknięte i odcięte od pozostałej części miasta 30 kwietnia 1940 roku. Wokół utworzono zapory i zasieki z drutu kolczastego, a domy przylegające do getta wyburzono. Chaim Mordechaj Rumkowski został mianowany Przełożonym Starszeństwa Żydów, był upoważniony przez nadburmistrza do przeprowadzenia wszystkich czynności potrzebnych do zachowania zorganizowanego życia w dzielnicy żydowskiej. Miał zagwarantować uregulowanie spraw gospodarczych, wyżywienie i pracę dla zamkniętej w getcie ludności oraz stworzyć system opieki zdrowotnej. Cały majątek należący do Żydów, poza tym niezbędnym do utrzymania się, miał zostać spisany i zabezpieczony przez żydowską administrację. Należy podkreślić, że środowisko artystyczne żydowskiej Łodzi działało bardzo prężnie w okresie międzywojennym, a program występów w getcie łódzkim był kontynuacją tej działalności. Podczas II wojny światowej getto było jedynym miejscem w tym mieście, w którym kultura i sztuka miały szansę się rozwijać. Łódź podlegała nieuchronnej germanizacji, jawnie działające teatry polskie nie miały szansy przetrwania³. Próżno było szukać artystów polskich, którzy dawali występy w kawiarniach i na estradach. Nie było warunków sprzyjających założeniu tajnych szkół artystycznych czy organizacji koncertów i spektakli w konspiracji. Polscy artyści przenieśli się poza teren Rzeszy, a artyści żydowscy, których w Łodzi przecież nie brakowało, zostali zamknięci w odizolowanej dzielnicy. Mogli dzięki temu

3 A. Kuligowska-Korzeniewska, *Życie kulturalne w getcie łódzkim. Muzyka i teatr, w: Fenomen getta łódzkiego*, dz. cyt., s. 253.

prowadzić legalnie działalność kulturalną, podlegając jednocześnie surowej cenzurze ze strony Judenratu.

Instytucje kulturalne w łódzkim getcie

Organizowanie życia kulturalnego w getcie Litzmannstadt rozpoczęło się w sierpniu 1940 roku, kiedy to powstała Kuchnia numer 2, inaczej nazywana Kuchnią dla Inteligencji, przy ulicy Ceglanej 10⁴. W kronice getta czytamy, że była ona jedną z najbardziej zasłużonych dla getta instytucji⁵. Było to miejsce stworzone z myślą o ludziach niegdyś dobrze sytuowanych, zajmujących ważne stanowiska. Zarząd, chcąc obsłużyć większą liczbę mieszkańców getta, w poszukiwaniu funduszy zdecydował się na organizację koncertów i wieczorów literackich. Chciano w ten sposób zapewnić ludziom rozrywkę kulturalną, ale przede wszystkim wesprzeć finansowo artystów. Stołówka stała się miejscem wzajemnej wymiany myśli. Podjęta inicjatywa była o tyle słuszna, że zarząd Kuchni był wtedy w posiadaniu największego lokalu pod organizację tego typu wydarzeń⁶.

Po przeprowadzeniu napraw i odnowieniu sali widowiskowej 1 lutego 1941 roku oddany został do użytku Dom Kultury znajdujący się przy ulicy Krawieckiej 3⁷. Początkowo funkcjonował jako samodzielna instytucja getta, działalność przy nim rozpoczął teatr rewiowy Mosze Puławera. Przed wojną w tym budynku działało kino. Sala miała czterysta miejsc (dwadzieścia pięć rzędów, w każdym szesnaście siedzeń), scena wyposażona była w rekwizyty i instrumenty muzyczne, mogła na niej występować zarówno orkiestra symfoniczna, jak i grupa teatralna⁸. W niej prezentowano twórczość artystów getta, urządzano wystawy, odczyty, dyskusje na temat kultury żydowskiej. To także w tym budynku Chaim Rumkowski, nazywany ironicznie „żydowskim cesarzem”, udzielał ślubów młodym parom. W obiekcie poza salą koncertową

4 *Państwowa Filharmonia w Łodzi. 1915–1975*, red. i oprac. K. Wodzyński, Filharmonia Łódzka im. Artura Rubinsteina, Łódź 1975, s. 69.

5 *Kronika getta łódzkiego...*, dz. cyt., t. 1: 1941, s. 117.

6 *Encyclopedia of the Ghetto: The Unfinished Project of the Łódź Ghetto Archivists*, red. A. Sitarek, E. Wiatr, The State Archive in Łódź, Łódź 2016, s. 97.

7 *Państwowa Filharmonia w Łodzi...*, dz. cyt., s. 69.

8 I. Trunk, *Łódź Ghetto: A History*, Indiana University Press, Bloomington 2006, s. 335.

znajdowały się kasa, sekretariat, szatnia i przestronne foyer z wysokimi oknami skierowanymi na podwórze⁹.

Dom Kultury oficjalnie został powołany do życia 1 marca 1941 roku. Spektakle i koncerty miały tam miejsce już wcześniej, od marca odbywały się one jednak regularnie. Współpracownika Chaima Rumkowskiego – Kiwę Sienickiego – mianowano dyrektorem, został on także kierownikiem Wydziału Kultury w getcie¹⁰. Osobą odpowiedzialną za dobór programu dla orkiestry był Teodor Ryder. Gdy powstawało getto łódzkie, miał pięćdziesiąt dziewięć lat. Był osobą skromną i powściągliwą, na scenie stawał się jednak pogodny i energiczny¹¹. Oskar Rosenfeld, wiedeński krytyk sztuki i jeden z autorów *Kroniki getta łódzkiego*, tak opisywał dyrygenta: „Ten mały, gibki, szczupły człowiek podskakuje jak na huśtawce albo – mówiąc dokładniej – jak człowiek, który sam jest publicznością i podąża za rytmem właśnie wykonywanej muzyki”¹².

Teodor Ryder (1881–1944) był pianistą, dyrygentem, pedagogiem, organizatorem życia muzycznego. Współpracował z żydowskimi, polskimi oraz niemieckimi orkiestrami i chórami. Kształcił się w konserwatorium w Darmstadt, pracował jako dyrygent w Niemczech, Szwajcarii i Francji. W 1919 roku przeprowadził się do Łodzi, gdzie stał się jedną z najważniejszych postaci życia muzycznego. Specjalizował się w muzyce Beethovena i innych romantyków takich jak Mendelssohn, Schumann czy Schubert, choć nie zapominał także o twórczości dawniejszych mistrzów – Bacha, Händla, Haydna czy Mozarta. Starał się pozyskać dla orkiestry partytury utworów Josefa Achrona, Gustava Mahlera, Arnolda Schönberga, jednak bezskutecznie. W kręgu zainteresowań maestra były także utwory twórców wschodnioeuropejskich, jak Aleksandr Weprik, Aleksandr Krein czy Jan Engel, polski kompozytor i wydawca muzyczny¹³.

9 O. Rosenfeld, *Dzienniki. Zeszyt 13*, w: *Oblicza getta. Antologia tekstów z getta łódzkiego*, red. K. Radziszewska, E. Wiatr, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 9.

10 J. Frenkiel, *Teatr i inna działalność artystyczna w getcie łódzkim w latach 1940–1944*, w: *Łódzkie sceny żydowskie. Studia i materiały*, red. M. Leyko, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000, s. 100.

11 O. Rosenfeld, dz. cyt., s. 9.

12 Tamże, s. 10.

13 Tamże.

Oskar Rosenfeld w swoich dziennikach podkreślał, że muzycy zmagałi się z brakiem materiału nutowego, a jeśli takowy istniał, brakowało szczegółowego opracowania na posiadany skład instrumentalny¹⁴. Na tym polu pomocny okazał się Kurt Behr, pianista z Pragi, który wielokrotnie opracowywał utwory dla orkiestry¹⁵.

Łódzka Orkiestra Symfoniczna

O funkcjonowaniu orkiestry symfonicznej na terenie Litzmannstadt Getto wiemy dzięki zachowanym programom koncertów, wzmiankom o wykonawcach i repertuarze. Lektura archiwalnych materiałów może prowadzić do złudzenia, że w getcie działało kilka konkurujących ze sobą zespołów instrumentalnych, warto więc w tym miejscu uporządkować informacje. W getcie działała orkiestra składająca się z wykształconych muzyków, którzy przed wojną zaangażowani byli w działalność Filharmonii Łódzkiej, oraz orkiestra amatorska Towarzystwa Hazomir, istniejąca od 1908 roku. Jednak artyści stłamszeni za murami getta często udzielali się w kilku projektach, występowali z profesjonalną orkiestrą podczas koncertów symfonicznych, zapewniali oprawę muzyczną przedstawień rewiowych, ale także wielokrotnie występowali jako soliści, grając własne recitale.

W Archiwum Państwowym w Łodzi zachował się odręcznie pisany plakat drugiego koncertu orkiestry przy kole rolniczym Słońce. Miał on miejsce 13 lipca 1940 roku, a to oznacza, że już przed tą datą muzycy organizowali wydarzenia artystyczne. Zespołem dyrygował wtedy Rachmil Piaskowski, przy fortepianie zasiadł natomiast Teodor Ryder. Koncert odbył się w sali przy ulicy Jonszera 25, a w programie znalazły się utwory Schuberta, Vivaldiego i Bacha¹⁶. Wydarzenie to cieszyło się ogromnym zainteresowaniem, co skłoniło muzyków do przygotowania kolejnego występu. 23 września odbył się dwuczęściowy koncert symfoniczny powiększonej orkiestry koła rolniczego Słońce. W bogatym programie znalazła się m.in. *Symfonia D-dur* Mozarta, *Koncert*

14 O. Rosenfeld, dz. cyt., s. 9.

15 *Encyclopedia of the ghetto...*, dz. cyt., s. 26.

16 APŁ, PSŻ, sygn. 39/278/o/33/2340.

Ilustracja 1. Teodor Ryder podczas jednego z występów

skrzypcowy G-dur Vivaldiego, a także uwertura *Egmont* Beethovena¹⁷. Jako solista wystąpił skrzypek Hans Meller¹⁸.

W pierwszych miesiącach 1941 roku Teodor Ryder i Dawid Bajgelman reaktywowali Łódzką Orkiestrę Symfoniczną, tę właściwą, którą najczęściej odnajdujemy w archiwalnych programach i relacjach więźniów. W jej skład wchodziło czterdziestu czterech muzyków – artystów przedwojennej Łodzi, którzy w roku poprzednim występowali z kołem rolniczym¹⁹. Teodor Ryder odpowiedzialny był za przygotowanie koncertów muzyki poważnej, Dawid Bajgelman zaś dyrygował orkiestrą, kiedy ta grała tradycyjną muzykę żydowską w opracowaniu jego lub innych muzyków. Po raz pierwszy zespół wystąpił z programem lekkiej muzyki żydowskiej 22 lutego 1941 roku w sali przy Krawieckiej 3, już wtedy nazywanej Domem Kultury. Z zachowanego plakatu wiemy, że dyrygował Teodor Ryder, jako soliści wystąpili Hans Meller i Izaak Wiener. Kolejnym koncertem muzyki żydowskiej kierował już Dawid Bajgelman. O wydarzeniu tym wiemy z *Kroniki getta łódzkiego*, a także z zachowanego ręcznie napisanego programu, w którym znalazły się: *Uwertura* Béli Kélera, *Suite orientale* Francisa Popy, *Szabec nochin Kigel* i *Wiegenlied* Dawida Bajgelmana, *Uwertura z Fedry* Jules’a Masseneta,

17 Tamże.

18 Tamże.

19 M. Puławer, *Gewen iz a geto*, National Yiddish Book Center, Tel Aviv 1963, s. 45.

Potpourri żydowskie Mendela Ajzenmana, *Intermezzo* Ludwiga Siedego, *Der Jusim* Pauli Szalit²⁰.

Oficjalną siedzibą orkiestry symfonicznej od marca 1941 roku był Dom Kultury. Na odbywających się tam koncertach symfonicznych bywali najważniejsi urzędnicy w towarzystwie Chaima Rumkowskiego, który po skończonym koncercie zwykł wygłaszać przemówienia do zgromadzonej publiczności. Arnold Mostowicz, lekarz pracujący w getcie, opisywał działalność orkiestry następująco: „Każdy jej koncert był wydarzeniem kulturalnym, towarzyskim i, pożałuj się Boże, politycznym, jako że kończył się zazwyczaj przemówieniem Najstarszego”²¹. Zaproszenia otrzymywali pracownicy resortów i administracji getta. Chętnie słuchali koncertów muzyki poważnej, ale też lżejszego rewiowego repertuaru w języku żydowskim.

W Archiwum Państwowym w Łodzi w zespole Przełożony Starszeństwa Żydów odnajdujemy nazwiska dwudziestu pięciu członków Łódzkiej Orkiestry Symfonicznej: Mendel Ajzenman, Izrael Chęciński, Leon Eckstein, Aron Grinberg, Chana Hutarska, Abram Joachimowicz, Rafał Kantor, Majchel Kinstler, Wala Lewin, Michał Lewkowicz, Michał Lukowier, Józef Lustig, Jakow Maszkowicz, Samuel Rotsztein, Mojsze Rozenzaft, Pinkus Salbe, Berek Szajlich, Uszer Szerman, Majer Szpajzmacher, Dawid Sztybel, Anszel Szpilman, Róża Traube, Ruchla Tyszer, Cakl Wajntraub oraz Eliaszy Zylberzac²². W kronice getta odnajdujemy informację, że w połowie lipca 1942 roku zmarł pierwszy skrzypek orkiestry – Leon Kantor, a profesor Erich Wachtel, altowiolista, został wysiedlony z getta²³. Wśród muzyków orkiestry symfonicznej warto wymienić kontrabasistę Uszera Szermana, puzonistę Dawida Lejba Koppa oraz klarncistę Lewina Wolfa²⁴. W grupie pierwszych skrzypiec występował Rafał Kantor, w grupie drugich skrzypiec Henryk Goldberg, wiolonczelistą był Anszel Szpilman. Członkami byli też Józef Lustig, Meir Szpajzemacher, Dawid Sztybel oraz wspomnianą już Bronisława Rotsztat, która jako jedna z nielicznych przeżyła Holocaust²⁵.

20 Tamże.

21 A. Mostowicz, *Żółta gwiazda i czerwony krzyż*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1988, s. 161.

22 APŁ, PSŻ, sygn. 39/278/o/33/2340.

23 *Kronika getta łódzkiego...*, dz. cyt., t. 2: 1942, s. 401.

24 *Państwowa Filharmonia w Łodzi...*, dz. cyt., s. 140, 158, 166.

25 Tamże, s. 166.

Koncerty Łódzkiej Orkiestry Symfonicznej

Oprócz występów orkiestrowych melomani mogli także podziwiać recitale ulubionych artystów, kwartety, tria, a także koncerty muzyki lekkiej z motywami chasydzkimi²⁶. Koncerty odbywały się na początku regularnie i cieszyły się ogromnym powodzeniem²⁷. W pierwszym roku działalności osiemdziesiąt pięć razy wystawiono widowiska rewiowe²⁸. W *Kronice Getta Łódzkiego* czytamy, że tylko w pierwszym roku koncertom przysłuchiwało się około siedemdziesiąt tysięcy słuchaczy²⁹.

Na koncert, który odbył się 22 marca, złożyły się utwory Johanna Sebastiana Bacha, Giacoma Meyerbeera, Charles'a Gounoda oraz *Koncert fortepianowy g-moll* Felixa Mendelssohna-Bartholdy'ego. Na zachowanym plakacie widnieje informacja, że wystąpiło tego dnia dwóch pianistów – S. Grynszpan oraz J. Likiernik. Możemy przypuszczać, że w obu przypadkach chodzi o kobiety: Stellę Grynszpan i Jadwigę Likiernik. Stella dzieciństwo spędziła w Gdańsku, gdzie uczęszczała do szkoły muzycznej w klasie fortepianu. Jadwiga natomiast ukończyła studia pianistyczne w klasie Józefa Turczyńskiego w Państwowym Konserwatorium Muzycznym w Warszawie. Obie w czasie II wojny światowej przebywały w getcie łódzkim³⁰. Hipoteza, że te dwie panie wystąpiły 22 marca jest o tyle prawdopodobna, że w getcie nie było innych osób o takich nazwiskach, które miałyby wykształcenie muzyczne pozwalające na występy przed publicznością³¹.

29 marca orkiestra symfoniczna pod batutą Dawida Bajgelmana zaprezentowała *Im Teehaus* Karla Zimmera tworzącego pod pseudonimem Yoshitomo. Kolejnymi koncertami orkiestry symfonicznej kierował Teodor Ryder. 15 listopada jako solistka wystąpiła skrzypaczka Bronisława Rotsztat³². Ukończyła ona Konserwatorium Muzyczne

26 I. Trunk, *Łódź Ghetto: A History*, Indiana University Press, Bloomington 2006, s. 337.

27 A. Mostowicz, dz. cyt., s. 45.

28 *Kronika getta łódzkiego...*, dz. cyt., t. 1: 1941, s. 410.

29 Tamże.

30 *150 lat Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Warszawie*, red. S. Ślodziński, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1960, s. 96.

31 *Lodz-Names: List of the Ghetto Inhabitants 1940-1944*, t. 1-5, Organization of Former Residents of Lodz in Israel, Jerusalem 1994.

32 „*Słuchają słów Prezesa...*”. *Księga przemówień Chaima Mordechaja Rumkowskiego*, red. A. Sitarek, M. Trębacz, Archiwum Państwowe: Centrum Badań Żydowskich,

Ilustracja 2. Afisz koncertu z 22 marca 1941 roku

Heleny Kijeńskiej-Dobkiewiczowej. Dalej kształciła się prywatnie pod kierunkiem prof. Gustawa Baumgartena. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku studiowała w Berlinie u prof. Carla Flescha. 3 grudnia natomiast solistą był przesiedlony z Wiednia pianista – Leopold Birkenfeld. Z wielkim zaangażowaniem odegrał *VIII Symfonię h-moll „Niedokończoną”* Franza Schuberta, *Sonate cis-moll „Księżycową”* Ludwiga van Beethovena, *II Rapsodię węgierską* Ferencza Liszta, a także kilka utworów Felixa Mendelssohna, których tytułów nie znamy. Koncert ten spotkał się z bardzo pochlebnymi relacjami opublikowanymi w *Kronice getta*³³.

Działalność orkiestry symfonicznej często była podyktowana programami przygotowanymi przez teatr Mosze Puławera. Muzycy zaangażowani byli w oprawę muzyczną rewii wystawianych w Domu Kultury, przez co ruch koncertowy nierzadko zamierał na kilka tygodni. Taką zależność widzimy chociażby w kwietniu, maju i czerwcu 1941 roku – muzycy zajęci byli próbami do premiery rewii, która miała miejsce 31 maja³⁴. Dopiero w lipcu wznowiono działalność koncertową zespołu. Odbyły się wtedy dwa pochlebnie ocenione koncerty muzyki poważnej, po czym znów nastąpiła przerwa w działalności orkiestry.

Uniwersytet Łódzki, Łódź 2011, s. 35.

33 *Kronika getta łódzkiego...*, dz. cyt., t. 1: 1941, s. 377.

34 *Państwowa Filharmonia w Łodzi...*, dz. cyt., s. 69.

Jesienią 1941 roku zaczęto organizować koncerty z pomocą muzyków deportowanych z Zachodu. Wydarzenia te od pierwszej chwili stały się wielką atrakcją dla uwięzionych w getcie melomanów. Wskutek osiedlenia się w zamkniętej dzielnicy Żydów z Europy Zachodniej orkiestra zyskała szereg utalentowanych muzyków, w tym pianistów i wokalistów. Kolejna wzmianka dotyczy koncertu orkiestry symfonicznej pod dyktando Teodora Rydera. 15 listopada jako solistka wystąpiła ulubienica publiczności Bronisława Rotsztat³⁵. W drugiej części koncertu baryton Herbert Walders z Pragi wykonał kilka arii z opery *Trubadur* Giuseppe Verdiego i *Madame Butterfly* Giacoma Pucciniego³⁶. Po skończonym występie wokalista, wywołany okrzykami publiczności, na bis wykonał jeszcze *Pieśń żydowską*. Zapowiedź jego występu przyciągnęła do Domu Kultury wielu Żydów pochodzenia niemieckiego.

20 grudnia odbył się koncert wyłącznie dla zaproszonych gości, dla wyższych urzędników gminnych, kierowników resortów, instruktorów i majstrów. Wystąpiła orkiestra pod dyktando Dawida Bajgelmana, wykonane zostały utwory skomponowane przez dyrygenta osnute na motywach żydowskiej muzyki ludowej.

31 grudnia w Domu Kultury miał miejsce setny koncert, recital skrzypcowy Bronisławy Rotsztat z akompaniamentem Teodora Rydera przy fortepianie. Uznano to za dobry moment na podsumowanie działalności Domu Kultury utworzonego 1 marca 1941 roku. W organizowanych tam imprezach wzięło udział w sumie około siedemdziesiąt tysięcy osób. W programie znalazły się utwory Johanna Sebastiana Bacha, Aleksandra Głazunowa i Wolfganga Amadeusa Mozarta³⁷.

7 stycznia 1942 roku publiczność podziwiała występ orkiestry w powiększonym składzie pod dyktando Rydera. Muzycy odegrali utwory Ludwiga van Beethovena, Engelberta Humperdincka i Giacoma Pucciniego. Leopold Birkenfeld wykonał *Wariacje B-dur* op. 2 Fryderyka Chopina z towarzyszeniem orkiestry oraz *Nokturn Des-dur* i *Scherzo cis-moll*³⁸.

W aktach Przełożonego Starszeństwa Żydów znajduje się maszynopis w języku niemieckim, w którym odnajdujemy informacje o trzech koncertach całkowicie poświęconych muzyce Beethovena. Miały one

35 „*Sluchaję słów Prezesa...*”..., dz. cyt., s. 35.

36 Tamże.

37 A. Kuligowska-Korzeniewska, dz. cyt., s. 251.

38 *Kronika getta łódzkiego...*, dz. cyt., t. 2: 1942, s. 17.

miejsce kolejno 27 maja, 2 oraz 7 czerwca 1942 roku w Domu Kultury. Bilety na wszystkie trzy koncerty zostały całkowicie wyprzedane. Orkiestrę poprowadził Teodor Ryder, który samodzielnie przygotował muzyków do tego wydarzenia. Początek programu stanowiła uwertura *Prometeusz*, na zakończenie natomiast muzycy wykonali fantazję na temat *Fidelia*, środek wypełniony został fragmentami *V Symfonii*. Dla zamkniętych w getcie Żydów wysłuchanie kompozycji nazywanej symfonią losu musiało być szczególnie silnym przeżyciem, zwłaszcza że brutalne przesiedlenia do obozów w Chełmnie nad Nerem czy Auschwitz były już wtedy powszechne. W programie wydarzenia znalazł się także *Koncert skrzypcowy D-dur* w wykonaniu Bronisławy Rotsztat.

17 czerwca miał miejsce koncert niemieckiej muzyki klasycznej z utworami Georga Friedricha Händla, Josepha Haydna, Ludwiga van Beethovena, Franza Schuberta oraz Wolfganga Amadeusa Mozarta. Przy fortepianie zasiadł Kurt Behr³⁹.

Po Wielkiej Szczerze, kiedy to w dniach 3–12 września wywieziono dzieci w wieku poniżej 10 lat i starców powyżej 65 roku życia, Litzmannstadt Getto stało się wielkim obozem pracy na rzecz III Rzeszy. Dom Kultury przestał być samodzielną instytucją. Wszyscy artyści zostali przydzieleni do pracy w wydziałach administracji lub w zakładach produkcyjnych. Od tej pory mogli grywać koncerty tylko w czasie wolnym od pracy. Skład orkiestry został pomniejszony, a kilku muzyków, w tym altowiolistę, profesora Ericha Wachtel, wysiedlono. Ponadto zmarł Leon Kantor, koncertmistrz orkiestry. Życie kulturalne odradzało się z wielkim trudem. Mimo to muzycy nie zaprzestali koncertowania i to właśnie oni jako pierwsi z grona artystów wznowili działalność. 7 listopada, po trzech miesiącach przerwy (nie zachowały się żadne informacje na temat wydarzeń w sierpniu, wrześniu czy październiku), odbył się kolejny koncert w Domu Kultury. Dyrygował Dawid Bajgelman, orkiestra wykonała jego ostatnie utwory – fantazje i wariacje na temat żydowskich melodii ludowych. Partie solowe zagrała Bronisława Rotsztat. W listopadzie występy odbywały się w każdą sobotę. W przemówieniu wygłoszonym 14 listopada prezes Rumkowski zarządził, by koncerty odbywały się regularnie, jak miało to miejsce przed brutalnymi wysiedleniami. 21 listopada zaprezentowano lekką muzykę operetkową, przy akompaniamencie fortepianu wystąpił wiedeńczyk Rudolf Bandler. Ostatni koncert notowany w kronikach miał

39 A. Kuligowska-Korzeniewska, dz. cyt., s. 253.

miejsce 19 grudnia 1942 roku. Dyrygował Dawid Bajgelman, a jako solistka ponownie wystąpiła Bronisława Rotsztat.

Kres działalności orkiestry w łódzkim getcie i jej krytyka

Koncerty były organizowane jeszcze w 1943 roku, o czym świadczą pisma władz resortów z prośbą o rezerwację dla podwładnych biletów. Jednak już latem 1943 roku ze ścian budynku zdjęto tablicę z nazwą, a w jego wnętrzach powstał resort wytwarzający kołdry i koce⁴⁰.

Kresem życia muzycznego w Litzmannstadt Getto było rozporządzenie Przełożonego Starszeństwa Żydów z dnia 1 stycznia 1944 roku. Chaim Rumkowski nakazał oddanie wszystkich instrumentów muzycznych. Właściciele zaczęli zdawać swoje najcenniejsze skarby, z polecenia władz całą operacją kierował Dawid Bajgelman⁴¹. Następnie kierownik teatru miejskiego Litzmannstadt podzielił zebrane instrumenty na kategorie: dla orkiestry miejskiej, dla teatru miejskiego, dla szkoły muzycznej młodzieży hitlerowskiej oraz Kameralnej Orkiestry Rzeszy⁴². Bajgelman próbował interweniować podczas wyceny wartościowych instrumentów, jednak przysłany z Niemiec ekspert nie brał pod uwagę opinii kompozytora. Niewielki, bogato zdobiony akordeon przekazano Nadburmistrzowi Miasta za cenę dwudziestu marek⁴³. Najlepsze instrumenty przekazano Kameralnej Orkiestrze Rzeszy: piętnaścioro skrzypiec, w tym dwie pary bezcennych trzystuletnich instrumentów, oraz dwa saksofony warte przed wojną tysiąc dwieście marek. Cztery pianina w świetnym stanie warte siedem tysięcy odkupiono za jedyne sześćset marek. Wśród zarejestrowanych instrumentów były także gitary, mandoliny, cytry, lutnie, klarnety, cymbały, trąbki. Za wszystkie te instrumenty zapłacono około dwóch tysięcy czterystu marek, dla mieszkańców getta była to równowartość dwóch tysięcy tabletek sacharyny⁴⁴.

40 *Kronika getta łódzkiego...*, dz. cyt., t. 3: 1943, s. 268.

41 Tamże, s. 70–71.

42 W Łodzi znajdowała się szkoła muzyczna Hitlerjugend. Zob. *Eine erholsame Pause während der Arbeit*, „Litzmannstädter Zeitung”, 30.08.1943, s. 4.

43 *Kronika getta łódzkiego...*, dz. cyt., t. 4: 1944, s. 184.

44 *Litzmannstadt Getto. Ślady*, teksty J. Podolska, A. Sitarek, Centrum Dialogu im. Marka Edelmana, Łódź 2006, s. 74.

Dawidowi Bajgelmanowi udało się ukryć dwoje rodzinnych skrzypiec i saksofon. Szwagier kompozytora, Abraham Bajgelman, który wojnę spędził w Rosji, wrócił po niej na krótko do Łodzi. W budynku fabryki Glazera odszukał ukryte instrumenty. Dziś znajdują się one w zbiorach Muzeum Holokaustu w Waszyngtonie.

Warto dodać, że nie zawsze działalność orkiestry symfonicznej w getcie łódzkim spotykała się z sympatią ze strony uwięzionej w nim ludności. Wśród zachowanych materiałów istnieją świadectwa negatywnego stosunku do rozrywki kulturalnej. L. Asz w poemacie pt. *Rewia* krytykuje koncepcję sztuki rozrywkowej. Chaim Rumkowski wymagał od artystów bezwzględnego posłuszeństwa. Przyczyniał się do cenzury niemal każdego koncertu czy programu teatralnego⁴⁵. Odtrącenie ze strony Prezesa wiązało się w najlepszym przypadku z brakiem racji żywnościowych dla artystów, w najgorszym natomiast wydaleniem z terenu getta czyli wysłaniem na śmierć w obozie koncentracyjnym. Marek Fogelman w wierszu pt. *Koncert* wyraził swój sprzeciw wobec organizowanej rozrywki. Był zdania, że koncerty przeznaczone były tylko dla elit, a organizowano je po to, by Rumkowski mógł wygłosić swoje kłamliwe przemówienia. Uważał, że publiczność nie powinna zapominać o tym, co spotyka ich na co dzień, nie powinna uciekać od bólu, poczucia beznadziei i głodu. Ber Mark streścił ów wiersz następująco:

W getcie odbywa się legalny, lojalny koncert przeznaczony dla tutejszych „elit”. Zaszczycił go swą obecnością sam Rumkowski, który powiedział też kilka słów. Damulki błagają, aby zaśpiewać jakąś sentymentalną, moralizatorską piosenkę, na przykład *Pieśni żydowskie* Bajgelmana. Jednakże podczas tego delikatnego, manierystycznego rozbrzmiewa nagle złe, gromkie echo innego koncertu, innego tańca – *danse macabre* ginącego w mękach głodu getta łódzkiego⁴⁶.

Zakończenie

Analizując programy i repertuar orkiestry symfonicznej, należy podkreślić, że w getcie łódzkim panowała znacznie większa swoboda w doborze repertuaru niż na przykład w getcie warszawskim, gdzie ograni-

45 A. Kuligowska-Korzeniewska, dz. cyt., s. 247.

46 B. Mark, *Twórczość pisarzy poległych w gettach i obozach*, Idisz Buch, Warszawa 1954, s. 181–182.

czono programy koncertów do twórczości kompozytorów żydowskiego pochodzenia. W Warszawie wykonawstwo muzyki twórców aryjskich było zabronione, choć artyści tego zakazu nie przestrzegali⁴⁷. W pierwszym roku działalności Domu Kultury koncertom przysłuchiwało się około siedemdziesiąt tysięcy osób. Jeszcze w przedwojennej Łodzi wykonawcy spotykali się ze znakomitą publicznością, która ceniła sobie możliwość obcowania z kulturą wyższą. Wyprzedane koncerty poświęcone muzyce Beethovena, które miały miejsce w getcie, świadczą o ogromnej potrzebie słuchania dobrej muzyki klasycznej. Wykonawcy nie mogli tego zlekceważyć, nie mogli zbagatelizować tego, co w tych trudnych czasach grało w duszach mieszkańców i co pomagało im choć na chwilę zapomnieć o fatalnej codzienności⁴⁸.

Bibliografia

Archiwalia i prasa

Archiwum Państwowe w Łodzi (APŁ), zespół Przełożony Starszeństwa Żydów (PSŻ)

sygn. 39/278/o/33/2339, Plakaty programowe i ogłoszenia o koncertach w domu kultury.

sygn. 39/278/o/33/2340, Korespondencja w sprawie imprez artystycznych, wykazy pracowników, listy potrąceń z tytułu zasiłków.

Eine erholsame Pause während der Arbeit, „Litzmannstädter Zeitung”
30.08.1943.

Opracowania

150 lat Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Warszawie, red. S. Śledziński, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1960.

Encyclopedia of the Ghetto: The Unfinished Project of the Łódź Ghetto Archivists, red. A. Sitarek, E. Wiatr, The State Archive in Łódź, Łódź 2016.

47 M. Fuks, *Polihymnia w getcie warszawskim*, Żydowski Instytut Historyczny, Warszawa 2013, s. 3.

48 APŁ, PSŻ, sygn. sygn. 39/278/o/33/2340.

- Frenkiel J., *Teatr i inna działalność artystyczna w getcie łódzkim w latach 1940–1944*, w: *Łódzkie sceny żydowskie. Studia i materiały*, red. M. Leyko, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000.
- Fuks M., *Polihymnia w getcie warszawskim*, Żydowski Instytut Historyczny, <http://www.jhi.pl/blog/2013-11-25-polihymnia-w-getcie-warszawskim> [dostęp: 12.09.2019].
- Kronika getta łódzkiego / Litzmannstadt Getto 1941–1944*, t. 1–4, oprac. i red. J. Baranowski i in., Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009.
- Kuligowska-Korzeniewska A., *Życie kulturalne w getcie łódzkim. Muzyka i teatr*, w: *Fenomen getta łódzkiego*, red. P. Samuś, W. Puś, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006.
- Litzmannstadt Getto. Ślady / Litzmannstadt Getto: Traces*, teksty J. Podolska, A. Sitarek, tłum. D. Dekiert, P. Madej, Centrum Dialogu im. Marka Edelmana, Łódź 2016.
- Lodz-Names: List of the Ghetto Inhabitants 1940–1944*, t. 1–5, Organization of Former Residents of Lodz in Israel, Jerusalem 1994.
- Mark B., *Twórczość pisarzy poległych w gettach i obozach*, Idisz Buch, Warszawa 1954.
- Mostowicz A., *Żółta gwiazda i czerwony krzyż*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1988.
- Państwowa Filharmonia w Łodzi. 1915–1975*, red. i oprac. K. Wodzyński, Filharmonia Łódzka im. Artura Rubinsteina, Łódź 1975.
- Puławer M., *Gewen iz a geto*, National Yiddish Book Center, Amherst 1963.
- Rosenfeld O., *Dzienniki. Zeszyt 13*, w: *Oblicza getta. Antologia tekstów z getta łódzkiego*, red. K. Radziszewska, E. Wiatr, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.
- Samuś P., *Społeczność żydowska wielonarodowej Łodzi (do 1939 r.)*, w: *Fenomen getta łódzkiego*, red. P. Samuś, W. Puś, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006.
- „*Słuchają słów Prezesa...*”. *Księga przemówień Chaima Mordechaja Rumkowskiego*, red. A. Sitarek, M. Trębacz, Archiwum Państwowe: Centrum Badań Żydowskich, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2011.
- Trunk I., *Łódź Ghetto: A History*, Indiana University Press, Bloomington 2006.

Aneks. Repertuar koncertów wykonywanych w getcie łódzkim

Data	Wykonawcy	Repertuar	Miejsce	Źródło
1940				
13.07	orkiestra przy kole rolniczym „Słońce” R. Piaskowski – dyrygent T. Ryder – fortepian H. Meller – skrzypce S. Senior – skrzypce I. Wiener – śpiew	utwory F. Schuberta, A. Vivaldiego, J.S. Bacha (tytuły nieznanne)	sala przy ulicy Jonszera 25	APL, PSZ, sygn. 9/278/0/33/2339
23.09	powiększona orkiestra koła rolniczego „Słońce” T. Ryder – dyrygent H. Meller – skrzypce	F. Mendelssohn-Bartholdy – <i>Hebrydy</i> W.A. Mozart – <i>Symfonia D-dur</i> A. Vivaldi – <i>Koncert skrzypcowy G-dur</i> E. Grieg – <i>Peer Gynt (suite nr 2)</i> Koltz – <i>Elegia</i> F.J. Gossec – <i>Gavotte</i> L. van Beethoven – <i>Egmont</i>	brak informacji	APL, PSZ, sygn. 39/278/0/33/2339
1941				
22.02	orkiestra symfoniczna T. Ryder – dyrygent H. Meller – skrzypce I. Wiener – śpiew	żydowska muzyka operetkowa	Dom Kultury	APL, PSZ, sygn. 39/278/0/33/2339

1.03	orkiestra symfoniczna D. Bajgelman – dyrygent A. Dimant – śpiew	B. Kéler – <i>Uwertura</i> D. Bajgelman – <i>Szabec nochin Kigel, Wiegenlied</i> F. Popy – <i>Suite Orientale</i> J. Massenat – <i>Uwertura z Fedry</i> M. Aizenman – <i>Potpourri żydowskie</i> L. Siede – <i>Intermezzo</i> P. Szalit – <i>Der Jusim</i> Anonim – <i>Chor der Derwische</i> Anonim – <i>Balet oriental</i>	Dom Kultury	<i>Kronika getta łódzkiego</i> , t. 1, s. 108–109
4.03	orkiestra symfoniczna D. Bajgelman – dyrygent A. Dimant – śpiew	Koncert zorganizowany dla pracownik fabryki płaszczy gumowych. Program był powtórzeniem koncertu z 1 marca	Dom Kultury	<i>Kronika getta łódzkiego</i> , t. 1, s. 120
8.03	orkiestra symfoniczna D. Bajgelman – dyrygent M. Ber – śpiew	Brak szczegółowych informacji. Muzycy wykonali utwory klasyczne oraz muzykę żydowską, a także kilka pieśni	Dom Kultury	<i>Kronika getta łódzkiego</i> , t. 1, s. 127
11.03	koncert symfoniczny dla robotników resortów (brak informacji o programie i wykonawcach)		Dom Kultury	<i>Kronika getta łódzkiego</i> , t. 1, s. 134
13.03	orkiestra symfoniczna chór Hazomir D. Bajgelman – dyrygent B. Rotsztat – skrzypce	brak informacji	Dom Kultury	<i>Kronika getta łódzkiego</i> , t. 1, s. 134
15.03	powtórzenie poprzedniego koncertu		Dom Kultury	<i>Kronika getta łódzkiego</i> , t. 1, s. 134

18, 20, 22.03	koncerty symfoniczne dla robotników resortowych (brak informacji o programie i wykonawcach)			Dom Kultury	Kronika getta łódzkiego, t. 1, s. 134
22.03	orkiestra symfoniczna T. Ryder – dyrygent S. Grynszpan – fortepian J. Likiernik – fortepian	F. Mendelssohn-Bartholdy – uwertura <i>Athalia</i> , <i>Nokturn</i> i <i>Marsz weselny ze Snucy letniej</i> , <i>Koncert fortepianowy g-moll</i> G. Meyerbeer – <i>Fackeltänze</i> Ch. Gounod – fragment z opery <i>Faust</i>		Dom Kultury	APŁ, PSŻ, sygn. 39/278/0/33/2339
25.03	koncert symfoniczny (brak informacji o programie i wykonawcach)			Dom Kultury	Kronika getta łódzkiego, t. 1, s. 143
29.03	orkiestra symfoniczna D. Bajgelman – dyrygent A. Bryn – śpiew	K. Zimmer (Yoshitomo) – <i>Im Teehaus</i> (suity japońska) pieśni żydowskie		Dom Kultury	A. Kuligowska-Korzeniowska, <i>Życie kulturalne w getcie łódzkim</i> , s. 251
13.04	koncert symfoniczny (brak informacji o programie i wykonawcach)			Dom Kultury	Kronika getta łódzkiego, t. 1, s. 172
5, 9.07	koncerty poświęcone muzyce poważnej w wykonaniu orkiestry symfonicznej			Dom Kultury	Kronika getta łódzkiego, t. 1, s. 239
15.11	orkiestra symfoniczna T. Ryder – dyrygent B. Rotsztat – skrzypce H. Walders – baryton	G. Verdi – arie z opery <i>Trubadur</i> G. Puccini – arie z opery <i>Madame Butterfly</i> Anonim – <i>Pieśń żydowska</i>		Dom Kultury	<i>Słuchają słów Prezesa: księga przemówień Chaima Mordechaja Rumkowskiego</i> , s. 35

3.12	orkiestra symfoniczna T. Ryder – dyrygent L. Birkenfeld – fortepian	F. Schubert – <i>VIII Symfonia h-moll</i> „ <i>Niedokończona</i> ” L. van Beethoven – <i>Sonata księżycowa</i> F. Liszt – <i>II Rapsodia węgierska</i> kilka utworów F. Mendelssohna	Dom Kultury	APL, PSZ, sygn. 39/278/0/33/2339
10.12	Weinbaum – skrzypce K. Behr – fortepian	Dzieła L. van Beethovena, J. Brahmsa, F. Schuberta (brak informacji o tytułach)	Dom Kultury	<i>Kronika getta łódzkiego</i> , t. 1, s. 393
13.12	orkiestra symfoniczna T. Ryder – dyrygent L. Birkenfeld – fortepian	brak informacji	Dom Kultury	<i>Kronika getta łódzkiego</i> , t. 1, s. 392
20.12	orkiestra symfoniczna D. Bajgelman – dyrygent B. Rotsztat – skrzypce T. Ryder – fortepian A. Dimant – śpiew	utwory D. Bajgelmana osnute na motywach muzyki żydowskiej	Dom Kultury	<i>Kronika getta łódzkiego</i> , t. 1, s. 405–406
1942				
1.01	orkiestra symfoniczna D. Bajgelman – dyrygent	brak informacji	Dom Kultury	A. Kuligowska-Korzeniewska, <i>Życie kulturalne w getcie łódzkim</i> , s. 251
7.01	orkiestra symfoniczna T. Ryder – dyrygent L. Birkenfeld – fortepian	F. Chopin – <i>Wariacje B-dur, Nokturn Des-dur, Scherzo cis-moll</i> utwory J. Masseneta, L. van Beethovena, E. Humperdincka i G. Pucciniego	Dom Kultury	<i>Kronika getta łódzkiego</i> , t. 2, s. 17

4.04	koncert symfoniczny		Dom Kultury	APŁ, PSŻ, sygn. 39/278/0/33/2339
27.05	orkiestra symfoniczna T. Ryder – dyrygent B. Rotsztat – skrzypce	L. van Beethoven – wybrane części <i>Egmonta</i> , <i>Koncert skrzypcowy D-dur</i>	Dom Kultury	O. Rozenfeld, <i>Dzienniki</i> . <i>Zeszyt 13</i> , s. 10
30.05	koncert symfoniczny		Dom Kultury	APŁ, PSŻ, sygn. 39/278/0/33/2339
2.06	orkiestra symfoniczna T. Ryder – dyrygent B. Rotsztat – skrzypce	L. van Beethoven – uwertura do baletu <i>Twory Prometeusza</i> , fragmenty <i>V Symfonii c-moll</i> , <i>Fantazja na temat „Fidelii”</i>	Dom Kultury	O. Rozenfeld, <i>Dzienniki</i> . <i>Zeszyt 13</i> , s. 10
7.06	powtórzenie programu z poprzedniego koncertu		Dom Kultury	O. Rozenfeld, <i>Dzienniki</i> . <i>Zeszyt 13</i> , s. 10
17.06	orkiestra symfoniczna T. Ryder – dyrygent K. Behr – fortepian	J. Haydn – <i>Serenada</i> op. 3 nr 5 Utwory G.F. Händla, L. van Beethovena, F. Schuberta, W.A. Mozarta	Dom Kultury	A. Kuligowska-Korze- niewska, <i>Życie kultu- ralne w getcie łódzkim</i> , s. 253
1.07	orkiestra symfoniczna T. Ryder – dyrygent L. Birkenfeld – fortepian	E. Humperdinck – <i>Hänsel und Gretel</i> L. van Beethoven – fragmenty <i>Leonory</i> , <i>Fidelii</i> uwertury operowe J. Masseneta F. Chopin – <i>Wariacje B-dur</i> , <i>Nokturn</i> <i>Des-dur</i> , <i>Scherzo cis-moll</i>	Dom Kultury	A. Kuligowska-Korze- niewska, <i>Życie kultu- ralne w getcie łódzkim</i> , s. 254

7.11	orkiestra symfoniczna D. Bajgelman – dyrygent B. Rotsztat – skrzypce	D. Bajgelman – fantazje koncertowe i wariacje na temat żydowskich melodii ludowych	Dom Kultury	<i>Kronika getta fódzkiego...</i> , t. 2, s. 611
14.11	orkiestra symfoniczna D. Bajgelman – dyrygent	żydowskie kompozycje dyrygenta	Dom Kultury	<i>Kronika getta fódzkiego...</i> , t. 2, s. 627
21.11	orkiestra symfoniczna D. Bajgelman – dyrygent R. Bandler – śpiew	lekka muzyka operetkowa	Dom Kultury	<i>Kronika getta fódzkiego...</i> , t. 2, s. 645
29.11	orkiestra symfoniczna D. Bajgelman – dyrygent	muzyka rozrywkowa	Dom Kultury	APL, PSŻ, sygn. 39/278/0/33/2339
5.12	orkiestra symfoniczna D. Bajgelman – dyrygent B. Rotsztat – skrzypce	muzyka żydowska	Dom Kultury	<i>Kronika getta fódzkiego...</i> , t. 2, s. 679
19.12	orkiestra symfoniczna D. Bajgelman – dyrygent B. Rotsztat – skrzypce	muzyka żydowska	Dom Kultury	<i>Kronika getta fódzkiego...</i> , t. 2, s. 700
26.12	orkiestra symfoniczna D. Bajgelman – dyrygent B. Rotsztat – skrzypce A. Dimant – śpiew	brak informacji	Dom Kultury	APL, PSŻ, sygn. 39/278/0/33/2340
1943				
3.02	brak informacji o wykonawcach i przygotowanym programie		Dom Kultury	APL, PSŻ, sygn. 39/278/0/33/2340